

székesegyházi főplébános – főtisztelendő atya (aki maradandó értékű misztérium-játékot is írt a szentéleavatás előtt Batthyány László hereceg-orvosról).

A gyermekklub-munka tartalmi jegyei tartalomgazdaglón, erkölcsi tartást adva nemesítik, teszik értékesebbé az egyházi vonatkozások.

DOMONKOS JÁNOS

Evangélikus hitoktatás az iskolákban

Az Evangélikus Egyház országosan 1780 csoportban 19561 gyerekeknek tart hittanórát (Budapesten 194 csoportban 1973 gyerekek). A 10:1 arány jelzi a főváros fokozott elszekularizálódását, hiszen a népességi adatoknak megfelelően a 10:2 arány volna a megfelelő. Jelzi ugyanakkor azt is, hogy a fővároson kívül, vidéken markánsabbak az elvárások és erősebbek a kötődések. Amíg egy "vidéki" csoport átlagban 11 gyerekből áll, a fővárosban kisebbek a csoportok.

Az alábbi írás célja bemutatni, összefüggésbe állítani és értékelni azt a jelenséget, amelyet iskolai hitoktatásnak nevezünk. Segítségét próbálunk ezzel adni azoknak a pedagógusoknak, akik – különböző okoknál fogva – ezzel az egész kérdéskörrel eddig még nem konfrontálódtak, vagy ha igen, azt olyan előítéletektől meghatározottan tették, amelyek értelmetlenek.

Segítségét próbálunk adni ezzel az írással azoknak a napközis pedagógusoknak, akik átélik, amint hetente megjelenik egy-egy lelkész és próbálja összetereelni nyáját valamelyik tanterembe. Kérjük, vegyék tekintetbe, hogy más egy közösségi öntudattól meghatározott katolikus gyerek elmenetele ilyenkor, s megint más egy kisebbségi felekezethez tartozó gyerek – talán – szemtelennek látszó döntése. Mivel az evangélikus a legkisebb történelmi egyház, néhány kivételtől eltekintve (jellegzetesen evangélikus település, vidék) a csoport kicsiny. Míg az elég gyakori, hogy egy-egy osztályból a római katolikus hitoktatásra belrt gyerekek kitesznek egy külön csoportot, egy evangélikus hittancsoport többnyire csak több osztályból, gyakran több évfolyamból, esetleg csak több iskolából jön össze. Fontosnak tartjuk, hogy elegendő objektív információ álljon a pedagógusok rendelkezésére.

A katekézis helye a teológia egészében

A "teológia", az "isteni tudomány" összefüggésében az oktatás az ún. "gyakorlati teológia" tanszék tárgyai közé tartozik. A szó eredete a görög "katéchein" (oktatni, bizonyosságot tenni, tanítani) igére vezethető vissza. A lelképásztorkodásban (poimenika), a szertartásban (liturgia), az igehirdetésben (homiletika-retorika) mellett azokkal a pedagógiai alapelvekkel foglalkozik, amelyek segítik a gyereket, hogy elsajátítsa a teológia egészét, az egyház mondanivalóját. Ide értendők a bibliai tudományok történeti, irodalmi, filozófiai megállapításai, a vallás- és egyháztörténeti ismeretek, az egyház dogmaitkai tanítételei és etikai tanítása, ez utóbbinak mind személyes-erkölcsi, mind társadalmi-erkölcsi viszonylatai.

Oktatható-e a hit?

Ahogy nem biztos, hogy a kromoszómák ismerete meghatározza a gyerek szexuális viselkedését, vagy ahogy a négyzetgyökszámítás nem föltétlenül járul hozzá ahhoz, hogy jól tudjon bánni a pénzzel, vagy a földrajzi ismeretek, hogy tájékozódni tudjon a világban, úgy természetesen a hittanoktatás is ugyanebben a cipőben jár. A hit maga olyan titok, amelynek gyökere az ember döntésénél mélyebbre nyúlik, s amelynek ágai túlnőnek az emberi intellektuson, azaz – ahogy a lutheránusok mondják – ott jön létre, – ubi et quando visum est deo – ahol és amikor Istennek tetszik. Mivel azonban nekünk, lelkészeknek fogalmunk sincs arról, hogy a Jóistennek mikor és hogyan, miért és ki által tetszik úgy, hogy egy gyerekben hitet ébresszen, nem tudunk mást tenni, mint hogy megpróbáljuk kiépíteni ennek csatornáit, összehordani ennek alapelveit bizonyos modellek szerint, megpróbálva megteremteni ezzel azt a föltételrendszert, amely lehetővé, lehetségessé teszi majd a hit kialakulását. Mindnyájan csak kaleidoszkóp-készítők vagyunk. Hogy aztán ki hogyan forgatja, rázza, csavarja; értelmezi, magyarázza és alkalmazza az alapismereteket, már meghaladja hatáskörünket. Itt ugyanabba a dilemmába ütközünk, mint

minden pedagógus, aki nemcsak oktatni, hanem nevelni is akar, nemcsak ismereteket elsajátíttatni, hanem ez ismereteknek megfelelően élni-szolgálni szeretne, mert meg van győződve arról, hogy mindehhez fontos, amit mond.

Mivel a hit az emberi személyiség egyik lehetséges alapmotívuma, természetes, hogy az emberi egzisztencia egészére kihat: mind az érzelmre, mind az értelemre, mind pedig a cselekvésre. Ha bármelyik háttérbe szorul, egészségtelen és csonka hittel van dolgunk. Ha csupán érzelem, az elmúlik, mint az első szerelem, s helyébe nem marad más, csupán szentimentális hóbort. A hit így az emberi szív-ügye, de több is annál. Ha kizárólag az értelem kapna privilégiumot, lehetséges, hogy lennének okos emberek, akik nélkül nem menne előre a világ, de nem lennének jó emberek, akik nélkül ellenben még az is értelemetlen lenne, hogy megmaradjon a világ. A hit így az ember fej-ügye is, de több is annál. Akarati meghatározottság, cselekvés is, ahogy Jézusnak sem professzorokra vagy lelkes szurkolótáborra volt szüksége, hanem tanítványokra, akik őt követik. Így – mivel a hit pontosan meghatározható ismereteket ad át, éppúgy, mint bármelyik más tantárgy – tanítható, bár közben igényt tart az intellektuson túl a gyerek egész személyiségére.

Iskola – család – templom

Nem vagyunk oly naívak, hogy azt hinnénk, hogy a fenti célok az iskolai oktatás keretein belül megvalósíthatók. De még csak azt sem hisszük, hogy az lenne a kívánatos, ha megvalósíthatók lennének. Józanul tisztában vagyunk azokkal a korlátokkal, melyek közé az oktató tevékenység, mint olyan, be van szorítva. Ezért az állami iskolákat az egyház nem tekinti missziói területnek, ahol a diákokat – tetszik, nem tetszik nekik – csak azért, mert iskolába járni kénytelenek, most aztán fülöncspi és megtéríti. A lelkes az iskolában nem megtéríteni akarja a gyerekeket, hanem szobesíteni akarja őket a vallás jelenségével, amely jelenség tipikusan emberi s esetünkben tipikusan európai.

A lelkes az iskolában olyan kérdések megfogalmazásánál bábáskodik, amely kérdések – általános jellegűknél fogva – nem férnek bele egyetlen szaktárgy tantervébe se, mégis a humán civilizáció kezdetétől fogva hozzá tartoznak gondolkodásunkhoz és kihatnak a többi szakterületre. Ezek a kérdések többnyire "miért"-tel kezdődnek, szemben a szaktárgyak "hogyan, hol, ki, mikor, mit"-jellegű kérdésfelvetéseivel. Valószínű, hogy minden "miért"-et az egyház sem tud mindenkire érvényesen megválaszolni, mert ha azt tenné, vagy hazudna, vagy tévedne, vagy szeretetlen lenne. Ellenben az is valószínű, hogy már maga a "miért" nagy kérdésének a fölvetése is hozzájárulhat ahhoz, hogy ki-ki a maga számára mégiscsak választ próbáljon keresni az egyébként megválaszolhatatlan kérdésekre. A dolgok értelme ugyanis nem biztos, hogy a kérdések megválaszolásában van, hanem inkább magában a kérdésfelvetés folyamatában és intenzitásában.

Ahhoz természetesen, hogy a tényszerű ismeretek iskolában tanítható töredékeiből valami egységesebb egész formálódjék, szükséges a család segítsége is, de legalábbis objektivitása. Nem az olyanfajta hamis objektivitásról van szó, amikor a szülő úgymond "megbeszéli" a gyerekkel, hogy "Na fiam, most aztán dönts el, akarsz-e hittanra járni, szóval?". Az ilyenfajta döntési szabadság mögött többnyire épp a legfelöltebb és legszeretlenebb manipuláció húzódik meg, hiszen miért is lenne képes a gyerek dönteni olyan kérdésben, melynek megválaszolásához az elégséges, megfelelő és igaz alapinformáció hiányoznak? Sem gyerekként, sem kamaszként, sem felnőttként hiteles döntésre így nem lesz képes. A gyerekkel nem "megbeszélni", kell, hogy akar-e fogat mosni, hanem a szülőnek kell azt gyakorolni; nem "belátására kell bízni", hogy püföli-e a kistestvérét, hanem nekünk kell tartózkodni az agresszivitástól – mint ahogy az sincs a tetszésére bízva, hogy járjon-e iskolába, bár valóban sokkal kellemesebb otthon videozgatni.

Arról a minimális objektivitásról van szó, amikor a szülő belátja hogy a vallás mibenlétének megválaszolásához szükséges ismeretek vonatkozásában segítségre szorul. Ez így is természetes, hiszen nem profi. (Kivételt képeznek persze a tudatos és elkötelezett szülők, legyenek így vagy úgy világnézetiileg elkötelezettek. Világos, hogy minden irányú határozott elkötelezettséget tiszteletben kell tartani. Még akkor is, ha tapasztaljuk, hogy mind a bigott vallásos, mind a bigott ateista szülők egreszésébe a fiak foga vásik bele.) A dolog tehát többnyire úgy történik, hogy a szülő az egyház segítségét kéri ahhoz, hogy gyermeke először is döntésképes legyen, hiszen manapság még az evidenciák is hiányoznak a döntéshozatalhoz, hát még a megfelelő mechanizmusok és a barátságos közeg.

Ha bizonyos idő után úgy tűnik, hogy a gyerek igentli és igényli ezt az evidencia-rendszert, akkor az egésznek a mechanizmusát gyakorolhatja, s miliójét átélheti a gyülekezetben belül, a templomban. A "templomi hitoktatás" csak valami szükségszülte szörnyszülött, a kommunis-

államhatalom és a gyáva egyház frigyéből világra jött gnóm, hiszen a templom lehet az áhitat és elmélyülés, az igehirdetés és istenimádat helye, de semmiképp sem alkalmas a módszeres oktatásra. Sem gyakorlati okokból (akusztika, jegyzetelés, beszélgetés), sem elméleti megfontolásokból (ott ugyanis az oktatás már nem lehet objektív). A templom ugyanis épp arra való, hogy ott a közösségben megszabaduljon a gyerek az iskola racionalizmusából, hogy az ismeretdarabkák a helyükre rázódjanak, és teljes személyisége megszólíttassék, vizsgálatalassék, bátoríttassék és felszabadíttassék.

Az evangélikus gondolkodás Luther ún. Két Birodalomról szóló munkahipotézise óta ugyanis arra törekszik, hogy ne keveredjenek össze a dolgok: esetünkben, hogy ne legyen az iskolából templom, sem a templomból iskola. Vannak ugyan bizonyos átfedések, hiszen a lelkész nem tud kibújni hívő bőréből az iskolában sem, másrészt a templomban sem az a célja, hogy exkluzív és belterjes életformára bízta, mindazonáltal törekszik arra, hogy a megfelelő helyen a megfelelő eszközt alkalmazza.

Megint más kérdés és külön lapra tartozik az, amikor nem a templomban, de a gyülekezeten belül folyik "vasárnapi iskola", "iskolások hittana", vagy "gyermekbibliaóra", természetesen valamely erre alkalmas gyülekezeti helyiségben. Ennek hátrányai vagy előnyei az iskolai hitoktatáshoz képest azonban nem a tanulmány keretei közé, és nem e lap hasábjaira tartoznak.

A család, az iskola és a templom tehát az a három hely, ahol a vallás komplex módon gyakorolható, megtanulható és átélhető. Nem véletlen, hogy protestáns őseink egy-egy település alapításakor lakóházaik után először az iskolát, azután a templomot építették föl, még a kocsmá és a községháza előtt.

A hitoktatás és a többi tantárgy

Aligha hisszük, hogy lenne olyan tantárgy, amelynek ismeretére a hittantanítás közben ne lenne szükség, másrésztől olyan tantárgy, amelynek tanulásához a hittan ne járulna hozzá.

Látjuk a gyerekek nehézségeit a legelemibb írás-olvasás terén. Szenvedjük mi is a történeti gondolkodás hiányát, földrajzi ismereteik felszínességét, nyelvhaznátuk sutaságát, magyar- és világirodalmi műveltségük fehér foltjait. Tapasztaljuk énekköncük szegényességét, a matematikai gondolkodás helyett az eltechnizálódás és elmechanizálódás veszélyét, a biológiai látás partikulálódottságát, a klasszikus és modern nyelvek megtanulásához szükséges szorgalom és motiváció hiányát... és folytatható a sor a középiskolai vagy egyetemi tárgyak mindegyikéig.

Miközben a hitoktató lelkész nem gondolja, hogy ezen tárgyak bármelyikéből is a tanárnál többet tud, valamennyire mégis otthon kell lennie mindegyikben. Csak így tudja kihasználni a megfeleléseket, felbreszteni az asszociációkat és kapcsolni a vonatkozási pontokat. Ha belegondolunk abba, hogy a vallás jelen volt és van az emberi történelem, tudomány, gondolkodás, művészet, erkölcs, politika, egyszóval a valóság minden területén, könnyen belátható az a segítség, melyet a hitoktató lelkész nyújthat a gyerekeknek ezekben a primér módon nem a hittanhoz tartozó tárgyakban is. Ugyanakkor van a hittanóráknak valami sajátos hangulata, semmilyen más tárgy oktatásával össze nem hasonlítható jellege, amelynek formális, de tartalmi okai is vannak. Olyankor már nincs be- és kicsöngetés, nyugodtan be lehet fejezni egy gondolatsort, és a végén addig beszélgetni, amíg csak kedvünk van. Nincs feleltetés, inkább csak az elmúlt óra anyagának átisméltése, legfőljebb néha egy-egy dolgozatírás, de az is szorongás nélkül, hiszen úgysem kerül jegy a bizonyítványba. A kicsiny csoportlétszám miatt nincs állandó fegyelmezési kényszer, s egyébként is garantálhatjuk magunknak az a luxust, hogy "megengedők" legyünk. A sajátos hangulathoz mindemellert hozzá tartozik az a tartalmi sajátosság is, hogy a lelkész gyakran mondhatja azt hogy "én úgy gondolom", meg "szerintem", esetleg még azt is, hogy "nem tudom, majd gondolkodom még rajta", vagy pedig hogy "attól tartok, nincs egészen igazad, de lehet, hogy mégiscsak van benne valami" stb. Teheti, hiszen tárgyának vannak olyan szubjektív, ambivalens elemei, melyek teljes egyértelműséggel nem dönthetők el, hanem az egyénnek szabad játékteret adnak.

Eközben történnek kis csodák, gyakrabban és többek részéről, mintsem az várható lenne. A rosszul tanuló gyerekekről kiderül, hogy rendkívül eszes és tiszta gondolkodású, a nagy sumakólóról, hogy megrázóan őszinte is tud lenne, a kis mulyáról, hogy hallatlan mély és tárgyyszerű, a kis vagányról, hogy könnyeit nyeldesi... s az egyébként mindentudó kisokos sem biztos, hogy mindent jobban ért a többinél. Felbecsülhetetlen értékű az iskolai oktatás egész mai rendszerében az a sikerélmény, felszabadítás és kinyílás, melyet ilyenkor a gyerekek átélnek.

A hitoktatási tanterv

Azt a kérdést most ne részletezzük, hogy egyáltalában mennyire fontos egy előre kidolgozott és pontosan betartandó tanterv, avagy képes-e a tanár az esetleges spotaneitást is beépítve

leadni az "anyagot". Elmondhatjuk, hogy szükség van bizonyos körülhatárolható anyagmennyiségre s bizonyos időtervre.

Az egyházi munkák különböző területei között éppen a katekézist végző lelkészek érezzük leginkább felkészületlenségünket, eszköztelenségünket és lemaradásunkat, azaz az elmúlt évtizedekben elkövetett bűneink és mulasztásaink következményeit. Hiszen némák maradtunk, amikor a régi hitoktatói kart s egyáltalán a régi egyházi iskolák tantestületét megfélemlítették, szétzavarták és megtörték. Parádásul kishitúségből el sem kezdtek időben az új szakemberek képzését, mivel egyedül a parókiális gyülekezet és a klérus érdekeit tartottuk szem előtt. Így nem csoda, ha mostanság a lelkészek, papok maguk loholnak iskoláról iskolára azalatt a pár koradélutáni óra alatt, amikor a gyerekek már és még elérhetőek. Az evangélikus egyházban is elkezdődtek a kateketikai konferenciák, immel-ámmal, de mégiscsak megindult a szakemberképzés, és lassan kirajzolódik annak a föltételrendszerre, hogy és mikor, mennyiért és mit kell majd végezniük, ám mindez majd csak a jövőben fogja éreztetni hatását.

Jelenleg azonban, miután a lelkész beesik az iskolába, és beül a gyerekek közé, a legteljesebb bizonytalanságban van. Már ami a tananyagot és a módszereket illeti. Van ugyan számtalan egyházi kiadású hittankönyv, de egyik rosszabb, mint a másik. A szerzők dicséretére legyen mondvá, hogy ők legalább megpróbálkoztak. De be kell vallanunk, hogy mind az egységes koncepció, mind a kipróbált tanmenet hiányzik. E hősi korszakban természetesen van valami szép is, ahogy mindenki a maga jobbnál-jobb elgondolásaival és cettlijeivel, innen-onnan összerögzít, mindenből egy-kicsit óravázlatával megjelenik, de közben magunk is tudjuk, hogy ez azért nem az igazi. Túlságosan spontán és provizórikus. S ugyan hogy tudná használni a negyedikos gyerekek a másodikosok szintjére készült hittankönyvet, miközben a hittanismeretek terén valójában az elsős szinten áll?

Abban bizonyosak vagyunk, hogy néhány éven belül ezek a problémák megoldódnak, különösen akkor, ha tudni fogjuk, hogy az iskolák és a tanügyi kormányzat – túl a demagóg blöffökön – mit is akar tulajdonképpen. Mik az elvárások, mik a feltételek és a lehetőségek. A hitoktatást ugyanis számunkra nem a társadalmi igény vagy igénytelenség teszi indokolttá, nem a művelődési tárca mindenkorai kénye-kedve, hanem annak a parancsnak való engedelmesség, amit Jézus – Máté evangéliuma szerint – utolsó, búcsúmondatként mondott e földön: "... tanítsátok őket és én veletek vagyok a világ végezetéig."

Az egyházi iskolák, gimnáziumok sajátos gondjai

Téved, aki azt gondolja, hogy az egyházi iskolákban végre eljött a Kánaán. Nem tudjuk pontosan, hogy végül is mitől lesz "egyházi" egy iskola. A tantestület "keresztény" voltától (ugyan, ki jogosult ezt eldönteni?), a tananyag másfajta megközelítésétől (van-e tévedhetetlen megközelítés?), vagy csupán egy meghatározhatatlan szellemiségtől, amely azonban mindenre rányomja bélyegét a tornaórától kezdve egészen a szülői értekezletekig? Bizonyos, hogy van sajátos szellemiség ezen iskolákban, csak még nem egészen tudatos. Az azonban bizonyos, hogy ezekben az iskolákban a hittan végre nem mostohagyerek, s nem a karate meg a jazzbalett szintjén van jelen.

Ez viszont újabb dilemmákat vet fel. Meddig tart a lelkész, és mikor kezdődik a tanár? Lelkigondozást kell-e végezni, avagy "lelkizés nélkül" megkövetelni, ami megkövetelhető? Belátja-e a hittantanár, hogy tárgya csak egy a többi tantárgy között, hiszen utána – mondjuk – kémiaiából ugyanúgy (?) helyt kell állnia a diáknak. Mit nyertünk és mit veszítettünk a hittan "osztályozhatóságával"? Egyszerre elnyerte méltó helyét és egyszerre degradálódott. Hol van a határ az egyházi keretekkel élés s az azokkal visszaélés között? Megannyi tisztázatlan kérdés. Miközben világos számunkra, hogy a középiskolás korosztályban sokkal erősebb már a cinizmus és szekularizálódás, mint az általános iskolásokban, s ezért a lelkipásztori törődést is sokkal inkább igényelnék, éppen őket vagyunk kénytelenek egyszerű diáknak tekinteni s nem pedig esendő embernek.

Ilyen kérdésekkel küszködve nem hisszük tehát, hogy az egyházi iskolákkal a hazai köznevelés helyzete egycsapásra megoldódik, csak bízunk abban, hogy közelebb kerül a megoldáshoz

BÍZIK LÁSZLÓ